

מסות

ההבניה החברתית של אמון, ועלייתן של תעסוקות חדשות: רפלקסיה על ענייני מזון וקורונה

ליאורה גביעון

תקציר

התפשטותה של מגפת הקורונה וחוסר המידע באשר להתנהגותו של הנגיף, התנאים להתפשטותו והאופנים שבהם עלינו להישמר מפניו, הולידו תפיסות ופרקטיקות הקשורות במזון. למרות שתכליתן להגביר את תחושת הביטחון שלנו במזון שאנחנו צורכים, השיח על מזון, בראשית היכרותנו עם הנגיף, הפך לשיח על מידת האמון שלנו במי שמופקדים על אספקת המזון שלנו. הקורונה מעמתת אותנו עם סכנה בלתי נראית ובלתי ניתנת לצפייה. תקנות הקשורות לבטיחות במזון לא מבטיחות מזון נקי מן הנגיף, והן הפכו במהלך הסגרים לבעלות השלכות על הרגלי קניית המזון שלנו. זאת ועוד, סגירת ענפים רבים במשק והעלייה במספרם של המובטלים בעקבותיה, לצד הדרישה להימנע מהתקהלויות והאפשרות לרכוש מזון באמצעות הזמנות ברשת, הובילו רבים מן המובטלים החדשים לעיסוק חדש: מלקטי מזון. הללו מחד גיסא מבטיחים לעצמם הכנסה נמוכה, אך יציבה עם תנאים סוציאליים בצידה. ומאידך גיסא הם מכניסים לענף המזון הון אנושי חדש המגביר את האמון של הקונים בעובדי החנויות, אך בו בזמן מסכן את מעמדם של עובדי המזון הוותיקים, ששירתו אותנו טרם היכרותנו עם נגיף הקורונה.

מילות מפתח: קניית מזון, אמון, נגיף הקורונה, הביטוס, מלקטי מזון

מבוא

מגפת הקורונה הרגישה ביתר שאת את תפיסת הגמישות המרחבית שלי. תהא מגבלת המרחק מן הבית אשר תהא, אני הרחבתי וכיווצתי אותה בהתאם לצרכיי וללא כל קשר להנחיות המבולבלות שהמטירו עלינו קובעי המדיניות. וכך, במהלך הסגרים שנכפו עלינו, חרגתי באופן מכוון יום יום ממגבלת המרחק שנגזרה עליי ביוצאי להליכה. בראשית התקופה עוד הצטיידתי בסל קניות כדי להסוות את מטרת היציאה מן הבית, שהרי התקנות לא מנעו ממני לצעוד למכולת הרחוקה שלושה קילומטרים מביתי כדי לקנות חלב. משראיתי את אפס האכיפה ברחובות, החלטתי להודות בפני כל גורם אוכף חוק, שקרוב לוודאי שלא אפגוש בו, שאני מורדת בתקנות בכוונה תחילה, כי אצלי צו ההיגיון תמיד גובר על צו השעה. למה נהגתי כך? אולי כדי לחוות תחושת חירות מסוימת? אולי יצר האינדיווידואליזם מרד ביצר הקונפורמיות והצייתנות? זה היה בעיקר אקט של לקיחת אחריות על חיי ועמידה על זכותי לחופש תנועה.

באחר צוהריים אחד של חול המועד פסח (במהלך הסגר הראשון), בסיומה של ההליכה היומית, חלפתי על פני צרכנייה קטנה הממוקמת ברחוב מוכר בתל אביב, שבה אני קונה דרך קבע מצרכים בסיסיים. הצרכנייה שוכנת בקטע שבו המדרכה, בשל שני עצים עבותים הנטועים לצד שני ספסלים, צרה מכדי לאפשר לשני אנשים מבוגרים לעבור מבלי להתקרב זה לזה. בעודי מתקרבת לחנות ראיתי את אחד מעובדיה יוצא אל המדרכה, נעמד בין הפתח לבין הספסלים ומתמתח תוך שהוא מתבונן בי. עצרתי כדי לאפשר לו להתמתח, בתקווה שיזוז ואוכל לחלוף על פניו מבלי להתחכך בו. להפתעתי האיש שם את ידיו על מותניו ואמר בטון מתריס: "תעברי, תעברי, מה מפריע לך לעבור גיברת?" ולפני שהספקתי לענות הוא זו, קד קידה וסימן לי בזרועו לחלוף על פניו. התעלמתי. אני יודעת להעמיד חכמולוגים גסי רוח במקומם אבל הוא לא נראה לי שווה את המאמץ. בעודי חולפת על פניו הוא המשיך: "תישארי בבית גיברת, אנשים כמוך צריכים להישאר בבית ולאפשר לצעירים ולמי שלא מפחד להמשיך בחיים". חכמולוג אמרתי? ובכן, לא חכמולוג, אוויל!

תמיד העדפתי, ואמשיך להעדיף, חנויות קטנות בבעלות פרטית על פני רשתות שיווק גדולות. אני מבינה את חיוניותן לכלכלה החופשית, לשוק העבודה וליציבותן. אלה, לצד הסימפטיה וההערכה הבסיסית שלי לזעיר הבורגנות, מוליכים אותי אליהן והופכים אותי לקונה נאמנה. בימים כתיקונם הייתי מן הסתם מדווחת

על התקרית לבעל הצרכנייה, תוך שאני חולקת איתו את התרשמויותי מ"נימוסיו המופלגים" של העובד שלו. הלה היה מעיר לעובד וקרוב לוודאי מבקש ממנו להתנצל בפניי או מפטר אותו. אבל אלה לא היו ימים כתיקונם ולא רציתי להכניס אדם נוסף לרשימת המובטלים. אולם העובד הזה פגע בתקנה היחידה שנראתה לי הגיונית: שמירה על ריחוק חברתי. במקום להתלונן בחרתי להפר את נאמנותי לצרכנייה, לבגוד באידיאולוגיה שלי, המצדדת בנאמנות ובתמיכה בעסקים קטנים, ולהעתיק את הקניות שלי לסניף חדש ומרווח של רשת שיווק תל אביבית סימפטית הממוקם מעבר לכביש. מצאתי, כמובן, לבגידה שלי סיבות למכביר: שמירה על הבריאות (של הציבור, כמובן, לא רק שלי!), הישמעות לתקנות, שפע של פריטים שאין בצרכנייה וכמובן עובדים אדיבים שלא קראו לי "גיברת" ושהעניקו שירות ברמה שהעובד החצוף לא מסוגל לתת.

פרט לאי־הנעימות שחווייתי, התנהגותו של העובד העלתה אצלי שאלות העוסקות בקשר שבין אמון בבטיחות המזון המשווק לנו לבין האמון שאנו נותנים בכוח האדם המשווק לנו אותו ובפרקטיקות שהוא נוקט כדי ליצור אצלנו, הצרכנים, ביטחון שהמזון המשווק לנו ראוי לאכילה. לא פעם אנחנו שופטים את איכות המזון שאנחנו קונים על פי מידת הניקיון בחנות, המראה של המוכרים, סוג הקהל המבקר בחנות וחותמות של משרדי הבריאות והחקלאות על המוצרים. הייתכן שהקורונה טרפה את הקלפים הללו והחדירה משתנים נוספים להחלטה שלנו היכן לקנות מזון וממי? הייתכן שבתקופת הקורונה ההחלטה שלנו איפה לקנות מזון או להזמין אותו הפכה פונקציה של איכותם האנושית של העובדים במקום איכות המזון שנקבל? מצאתי את עצמי תוהה אם אני יכולה לתת אמון בחנות הקטנה והצפופה על עובדיה המסורים, והמנומסים בדרך כלל, ועל המגוון העשיר של המוצרים שהיא מספקת. גסות הרוח שהעובד הפגין והזלזול כמה שתפסתי כביטחוני האישי גרמו לי לשים בעדיפות שנייה את האמון שהיה לי באיכות המזון שהחנות מספקת ולהתמקד, במקומו, באמון שיש לי כלפי כוח העבודה בחנות מתחרה. כל אלה היו עבורי, כמו עבור אחרים, נושא חדש שההתמודדות עם הקורונה העלתה.

מהו אמון?

במדינות מודרניות האמון צומח מתהליכים קוגניטיביים ופסיכולוגיים המאפשרים ליחידים להבין ולהעריך את מסגרת הסיכון שהם לוקחים על עצמם בחיי היום־

יום. אמון הוא גם תכונה צומחת ביחסים בין פרטים לבין אחרים, ובין פרטים לבין מוסדות. תכונה זו מבוססת על ההנחה שהמידע הניתן לאזרחים נכון. אמון נבנה ומתוחזק גם באמצעות האפשרות להבחין בין מידע מהימן לבין מידע שקרי. לטענת גידנס (Giddens, 1994), מתן אמון מבוסס על כך שתופעה או פרקטיקה מסוימת נתפסות כמובנות מאליהן, אך כדי לשמרן ככאלה יש לשוב ולחזק תחושה זו. יחסים בין קמעונאים או בעלי חנויות לבין צרכנים, למשל, נבנים, בדרך כלל, על יחסי עוצמה דיפרנציאליים בין הצדדים, מפני שהקמעונאים ובעלי החנויות לא צריכים לתת אמון בצרכנים. נהפוך הוא, הצרכנים הם שצריכים לתת אמון בבעלי החנויות כמי שמספקים מוצרים ראויים לאכילה (Kjaernes, Harvey and Warde, 2013).

התפרצותו של נגיף הקורונה הצריך הבניית אמון מחודשת של צרכנים בספקי המזון ובו בזמן באמונו של ספק המזון בצרכניו. שני הצדדים נדרשים להאמין שהצד האחר בריא, שני הצדדים צריכים לעטות מסכה, להרבות בשטיפת ידיים, להשתעל במקרה הצורך לתוך המרפק, לחטא את הידיים בג'ל עתיר אלכוהול ואפילו לעטות כפפות בנוגעם בסחורה. בהיעדר אמון בספק המזון, כמו בדוגמה שלעיל, יש לנו אפשרות להפעיל על ספק המזון עוצמה: לדווח לרשויות על אי-שמירת התקנות, להתלונן בפני הגורמים הרלוונטיים, לדווח לקהילה על התנהלות לא תקינה, להפסיק לקנות מוצרים בחנותו, ובמקרה קיצוני לארגן חרם צרכנים על החנות. אמון, כמאפיין של הקולקטיב וכנדבך של יחסים חברתיים סביב מזון, צומח אפוא מחד גיסא מתוך תהליכים ממוסדים של פרקטיקות, שהופכות מובנות מאליהן ומשפיעות על פעולות של צרכנים, ומאידך גיסא הוא נתון למשא ומתן ולהגדרה מחודשת כשהנסיבות להבנייתו משתנות. במילים אחרות, יותר מאשר עמדה אישית, אמון הוא מאפיין של ארגון החיים החברתיים, הנובע מפרקטיקות יום-יומיות, שגרתיות וממוסדות, ומבוסס על תפיסות והנחות משותפות המייצרות תחושת ביטחון (שם). התפשטותו של נגיף הקורונה וחוסר מידע מהימן על אודותיו אתגרו את הנטייה של רבים, ובכללם שלי, לבטוח בתהליכים ממוסדים אלה, ובכללם גם אלה הצומחים מפרוצדורות מדעיות ובעיקר מתקנות שהוציאו פוליטיקאים. בעודי יכולה לתת אמון בנכונותם ובהשתדלותם של מומחים ואנשי מקצוע להפעיל פרוצדורות מדעיות מקצועיות כדי למצוא פתרונות למצב החרגי שנגיף הקורונה כפה עליי, איבדתי כל אמון בפוליטיקאים וביכולתם לנהל את המשבר. ראיתי בהם מי שכשלו בטיפול בקורונה והתעסקו בשימור משרתם, ולשם כך הטילו עלינו את

האחריות לנהל את הסיכונים שבהם אנו מוקפים ולפתח אמצעים שלדעתנו ימזערו את סיכויינו להידבק בנגיף. העיסוק במזון הפך להיות אחד מהם.

מה בין אמון במזון לבין שליטה בגורל האישי?

לולא הייתה זו תקופת קורונה ספק אם האמון שנתתי בצרכנייה ליד ביתי היה נסדק. אבל בעיצומו של סגר ראשון בניסיון להימנע ממפגש עם אויב שקוף, סימן עבורי עובד אחד, שמי יודע כמה שעות עמד על הרגליים, כמה לקוחות מרגיזים הוא פגש במהלך היום וכמה מהם לא שמרו על ההנחיות, מוסד שעד אותו רגע היה עבורי מכולת שכונתית במובן הטוב של המילה. ראיתי עד כמה שבירה תחושת ה"מובן מאליו", ה"משהו" הזה בחיינו שלגביו אנחנו פוטרים עצמנו מלשאול שאלות. מה קרה במפגש הקצרצר בין האיש החצוף לביני שהניע תהליך התנתקות מחנות שבטחתי בעובדיה שנים רבות? הייתכן שתחושת העלבון שלי הושפעה מגורמים פסיכולוגיים, חברתיים ותרבותיים, כפי שטוענים הנסן (Hansen et al., 2003), פורטינגה ופידג'ון (Poortinga and Pidgeon, 2004), ומהיעדר השליטה שלי על האינטראקציה הבינ-אישית בינינו? האם התפשטותו של נגיף הקורונה המחישה לא רק עד כמה שביר האמון שאנחנו רוכשים לזולת אלא גם עד כמה האמון שלנו באיכות המזון שלנו שזור באמון מובן מאליו בכוח האדם המועסק בעסקי הסחר במזון? הייתכן שאיכותו האנושית של כוח אדם זה מעצבת את תפיסתנו את האמון, או לפחות הזכאות לאמון, של החנות וצוות עובדיה לאמון שלנו בהם?

אירועים בלתי צפויים וקשים לניהול, כמו ההתנהלות אל מול נגיף הקורונה, גורמים לנו להעריך ולבנות מחדש אמון באחרים ולהגדיר לעצמנו מי בר אמון ומי לא. תהליך זה תקף גם אשר לקריטריונים לבחירת המקום שבו אנחנו רוכשים את המזון שלנו. סיפור הקורונה ממחיש שהשיקולים לא בהכרח תלויים בטיב המזון, אלא בטיב המידע הכללי שאנחנו מקבלים על המתרחש בעולמנו. רק לאחרונה רעננו את זיכרוננו משיעורי הביולוגיה, שבהם למדנו כי נגיפים לא יכולים לחיות על משטחים. עד שזיכרוננו שב אלינו חששנו שמא נגיף הקורונה אורב לנו על תבנית ביצים, קרטון חלב או פפאיה בשלה ומאיים לחדור אל דרכי הנשימה שלנו. לא ברור לי למה דווקא אלה הוגדרו כמשכן פוטנציאלי, ולא נתח פילה בקר או סלמון טרי. וכך, רבים מאיתנו – בדרך כלל ללא כל כוונת זדון, רצון להשפיל או אפילו מחשבה תחילה – החלו לסמן את העובדים בחנויות המזון ותעשיית המזון

כחשודים, שלא מכוונה רעה וגם שלא בידיעתם, בהפצת הנגיף מן החלל הפתוח אל תוך המקררים והמזווה שלנו. משם קצרה הדרך להפיכתנו למספר אחד מתוך כלל החולים. לא פעם שאלתי את עצמי האם בהחלטתי לתת או לא לתת אמון בעובד או בחנות מסוימים, גם אני, כמו אחרים, מאשררת לעצמי מי אני והיכן אני ממוקמת בשרשרת הפצת נגיף הקורונה? מי הם הגברים והנשים המבטיחים לי נגישות למזון וכיצד אני קשורה להם ובו בזמן גם מופרדת מהם? האם בתהליך שבאמצעותו אני בוחרת במי לתת אמון אני גם משעתקת את תחושת הסדר החברתי ואת מקומי בו? לנוכח הקדרות והחדשנות שהקורונה החדירה לחיינו, הפכה היכרות האישית בסיס ליצירת תחושת הביטחון האישי שלנו ובניית אמון במעטים. שוב ושוב ראיתי עד כמה הפכה ההיכרות האישית והציפייה בעקבותיה שזו תשמור עליי מפני ההידבקות בקורונה לקריטריון לבחירת ספקי המזון שלי. כך הם, למשל, הרוכלים בשוק הכרמל, שעקב היכרות רבת-שנים ומחויבות שלי לדוכנים מסוימים אני נחשבת בעיניהם ללקוחה קבועה, למי שאפשר לסמוך עליה שתגיע מדי שבוע ותעשיר את קופתם בסכום מסוים. קביעות זו מקנה לי, מה שהרוכלים מכנים, שירותים מיוחדים (Gvion, 2016), כגון משלוחים הביתה, עוד בטרם הללו הפכו לעניין שבשגרה, או המלצה, השמורה למועדון הלקוחות המובחר, שלא לקנות פריט מסוים, בטענה שאינו טרי או טעים דיו. הוותק שלי בשוק והמידע האישי שהרוכלים ואני צברנו זה על זה – כולל היכרות אישית עם בני המשפחות שלנו – יצרו אצלי מחויבות להבטיח את ביטחונם הכלכלי גם בימי הקורונה. וכך, בימי הסגר הראשון, בעוד רבים הזמינו מוצרים מאתרי רשת, בידיעה שהללו יגיעו לביתם בתוך שבעה ימים מיום הזמנה, קיבלתי אני בתוך שעות אספקת מזון טרי ישירות לביתי: ירקות ופירות מעולים לצד דגים, מוצרי חלב עיזים, דגים מעושנים ואוכל יבש. הכול נוהל באמצעות שיחות טלפון לכמה דוכנים, שבעליהם סינכרנו ביניהם את ההזמנה שלי ודאגו שאחד מהם יעבור אצלי בדרכו לביתו. את המזומנים שקיבל ממני השליח הם חילקו ביניהם, איש איש על פי חלקו.

בהיותי חברת כבוד במועדון האקסקלוסיבי של לקוחות שותפי סוד, שידעו שהשוק פתוח הלכה למעשה, ראיתי לנכון ללכת להודות למי שאפשרו לי להמשיך לצרוך את שהורגלתי לו. כל אימת שפתחתי את אחד המחסומים סביב השוק הרגשתי כאילו חדרתי אל מעבר לקווי האויב ועברתי עבירה. הדוכנים היו סגורים, מה שפגע בפרנסתם של העובדים השכירים וצמצם את מתח הרווחים של בעלי הדוכנים. אך החנויות מאחורי הדוכנים נשארו פתוחות, בדיוק כמו הצרכנייה, ושירתו לקוחות

נותני אמון. בין לקוח ללקוח התנהלו אליפויות שש־בש, נערכו שיחות נפש והוכנו חבילות מזון עבור מי שנמנע ממנו להתפרנס בימי קורונה.

טקסי טהרה

לצד תחושת הביטחון והאמון שההיכרות העניקה, התפתחו גם טקסי טהרת מזון. כמו כל טקס, הללו נסבו על סדרת פעולות שחזרו על עצמן במטרה להבטיח שהמזון שלנו נטול קורונה ובטוח לאכילה. כך אנשים אינטליגנטים ושקולים בדרך כלל, אחרי שריססו את נעליהם בפתח ביתם ורחצו את ידיהם במשך שלושים שניות לפחות, הכניסו את העיתון לתנור שחומם מבעוד מועד לשבעים מעלות ל"אפייה" של עשר דקות, פינו את מרכולתם למרפסת או לפטיו לצורכי שיזופם בשמש שהוגדרה על ידי יודעי דבר, בעיקר בשם עצמם, כמחסלת נגיפים יעילה. לאחר טיפולה המסור של השמש, נשטפו הפריטים או לפחות נוגבו במטליות הלחות מחומרים שתוארו כקוטלי נגיפים וחיידקים בוודאות של 95%. מטליות חדשות כאלה צצו חדשות לבקרים וכל סוג חדש נתפס כיעיל יותר מקודמו. המחמירים הישרו פריטים באמבטיה או ליטפו אותם באלכוהול, שטפו ביסודיות כל פרי וכל ירק בטרם זכו הללו לשכון במקרר או במזווה עד להפיכתם לסלט או מרק. יש ביניהם אף כאלה שפשטו את "בגדי הקרב" ששימשו אותם כמלחמתם בנגיף הבלתי נראה, אפסנו אותם בשקית אטומה לשבעים ושתיים שעות ורק אחרי שהנגיף נחנק למוות בין הסיבים העבירו אותם למכונת הכביסה.

עבור רבים מחבריי ומכריי טקסי הטהרה הללו הפכו לריטואלים שבועיים שגרמו להם לחוש מוגנים. מפני מי ומה הם הגנו על עצמם? מפני הנגיף הבלתי נראה או מפני אדם זר שליקט וארז עבורם מוצרים, ואולי, בטרם אלה הוכנסו לרכב, השתעל על שקית המלפפונים שלהם ורסיס עתיר קורונה, או קרוב לוודאי נטול קורונה, נחת עליה ואף הספיק להתנדף או למות מיתת נשיקה עוד בטרם הגיע לביתם? ונניח שהרסיס המסוכן הזה נחת על המלפפונים שקנינו, איך בדיוק הוא יחדור לדרכי הנשימה שלי ואיך בדיוק הוא יכול לסכן אותי אם הוא נכנס ישירות למגירת הירקות?

מדוע פיתחנו טקסי טהרה והתעמקנו בהם? ראשית כי הם נתנו לנו תחושה של שליטה בנגיף, הרגשה שאנחנו עושים כל שביכולתנו כדי למזער את הסיכויים לפגוש בו. אין כמו התעסקות במשהו כדי להסיח דעתנו מבעיות אקוטיות. שנית,

מפני שכך עשו כולם. לא רק בישראל, שהפכה לחלק מן העולם הגלובלי. בעולם כולו החלו אנשים "לאפות" עיתונים, לנגב כל שקית שהגיעה מן הסופר ולהפוך מרפסות וחניות לשטחי קטל עבור נגיפים שלכאורה הסתננו למזון שלנו. שלישית, היה לנו זמן. חלקנו עבדנו מן הבית וחסכנו זמן נסיעה, אחרים נשלחו הביתה עם או בלי קצבת אבטלה. טקסי הטהרה אפשרו, למי מאיתנו שיש לו ילדים צעירים, לקחת חלק בפולחן, שמי יודע כמה זמן יישאר איתנו. אבל רובנו טיהרנו אוכל ללא צורך, מבורות, כי אמרו לנו לא על סמך ידע מצטבר וכדי להסיח את דעתנו ממנהיגות כושלת, שבמקום לסגור את נמל התעופה, להטיל סגרים דיפרנציאליים או לאכוף תקנות על מפיריהן, העדיפה שנמשיך לעסוק בחיטוי עלי פטרוזיליה כדי שחלילה לא נמצא זמן לפעול להדחתה.

הקורונה ושוק העבודה: צמיחתן של תעסוקות חדשות

התקשורת מרבה לדון בהשלכות הכלכליות של משבר הקורונה: האבטלה הגואה, האנשים שאיבדו את מטה לחמם, את העסק שבנו בעשר אצבעותיהם וסיפק להם פרנסה מכובדת, את כבודם. למרות הייאוש, רבים מהם, באופן מעורר הערכה, עדיין לא איבדו את הבושה. ארגוני מגזר שלישי מדווחים על עלייה ניכרת במספרם של מקבלי סל מזון. בתי תמחוי, שלא יכולים עוד לספק ארוחה חמה, החלו לשלוח ארוחות ומוצרים לבתי נזקקים. עדיין קשה לאמוד את הנתונים האמיתיים של מספר דורשי העבודה. רבים נהנים מחל"ת במימון המדינה וחוששים לאבד את הזכאות לדמי אבטלה בעבור עבודה במקום שאין לדעת כמה זמן יישאר פתוח. אחרים למדו לחיות מדמי האבטלה ומעדיפים לנצל את הזמן כדי ללכת לים או להיות עם הילדים, שבלאו הכי נמצאים שעות רבות בבית. יש מי, איך לא, שעובדים ב"שחור", או בכל צבע אחר, ובכך מגדילים את הכנסתם החודשית. מי שרוצים לעבוד באופן חוקי, ואפילו בעבור שכר זעום, שיקל על הפסד ההכנסה החודשית, מגלים שיפסידו את קצבת האבטלה. יש המקווים ששנת 2020 תסתיים "רק" עם חצי מיליון מובטלים המוכרים לרשויות המדינה, ויש הרואים בתקווה זו תחזית אופטימית מדי.¹

1 <https://www.kan.org.il/Item/?itemId=76042>;

<https://www.kan.org.il/Item/?itemId=76312>;

<https://www.alljobs.co.il/ArticlePage.aspx?LinkWord=jobaftercorona>

האיסור להתקהל, כמו החששות ממפגש עם אחרים, זרים או מוכרים, הביא לעלייה של ממש בקניות ברשת ולהתפתחות של עיסוק חדש: מלקטי מזון. אלה אינם הצעירים הקוטפים עשבי וצמחי בר המשמשים בסיס למרק, נזיד וסלט או תוספת לתבשילים, ובכך מאפשרים צרכנות אורגנית מן הטבע והזולה של עלויות המזון. לא מדובר גם במלקטים מסיבות אידיאולוגיות גרידא של מזון כשיר לאכילה אך אסור לשיווק מאתרי זבל של רשתות השיווק. מדובר במלקטים מזון חדש: נשים וגברים נורמטיביים, שקיימו את עצמם בכבוד, וחלקם אפילו הצליחו לצבור קצת חסכונות, שקמו בוקר אחד לעידן שבו מקום העבודה שלהם נתפס כלא חיוני, כמסוכן וכבעל פוטנציאל להפיץ את הנגיף. הם גויסו בעל כורחם לשמר את בריאות הציבור, אך בעוד הציבור נשמר (או לא) הם מצאו עצמם חסרי יכולת לשלם הוצאות שוטפות, ללא כל תמיכה מן המדינה ולעיתים גם עם ילדים בבית ומקרר ריק.

וכך, לראשונה אולי בהיסטוריה של מדינת ישראל, הפכו הסופרמרקט והחנויות לממכר מזון למקומות עבודה מבוקשים, לאפשרות היחידה כמעט להאכיל משפחה. למרות היותם עובדים מן המניין, מספרם המדויק של המלקטים לא ידוע (עדיין). הם באים מרקעים מגוונים, יש ביניהם פרופסיונליים, בעלי השכלה אקדמית, עובדי כפיים ועובדי צווארון לבן. הם עומדים על הרגליים שמונה, תשע ועשר שעות ביום, וכשמתאפשר הם עובדים במשמרת כפולה. הם לא חלמו להיות מלקטים, אבל עבודת הליקוט זימנה לעצמאים שבהם עבודה מסודרת בשכר לא גבוה, אך עם ביטחון תעסוקתי ושקט נפשי, ולמי שלא היו זכאים למענקי אבטלה – הכנסה חודשית המבטיחה קיום מינימלי. הם מוודאים שהעגבניות קשות, שהלימונים חלקים ורכים, אך לא יותר מדי, סופרים את כרוב הניצנים, כדי לא לשלוח לנו מעט מדי או חלילה הרבה מדי, ומקפידים לצלצל אלינו כדי להציע לנו תחליפים למה שביקשנו או כדי לוודא שהבינו נכונה את בקשתנו. שיחות הטלפון עימם מזכירות לנו, ובצדק, שיחות עם נציגי שירות ברמות תעסוקה גבוהה, כגון מנהלי אירועים, אחראים לשירות לקוחות או סוכני נסיעות, כמו הסוכנת המופלאה שלי, שלא יודעת לבצע שום דבר אלא בהצטיינות. חלקם אפילו חשבו להישאר במקום עבודתם החדש אחרי שסכנת הקורונה תחלוף מן העולם.²

<https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001337717>; 2
<https://www.kan.org.il/item/?itemid=68452>;
<https://www.kan.org.il/Item/?itemId=68911>

מצאתי עצמי מתבוננת באנשים החרוצים הללו ומנהלת עימם שיחות קצרות. חלקם, למרות המשכורת הנמוכה, למדו להעריך את היתרונות הגלומים במקום עבודה מסודר, בחיים שבהם לא לוקחים את העבודה הביתה, ואת היכולת לעבוד בראש נקי, תוך שהם, מעצם תפקידם, משלבים פעילות גופנית בעבודתם. חלקם גילה שהם, יותר ממי שעבדו בסופרמרקט לפנייהם, קיבלו הצעות קידום, לעיתים אחרי שבועות אחדים בתפקיד. מוזיקאי הפך בתוך חודשים לאחראי משמרת, מה שהגדיל את משכורתו, שיפר את תנאיו והותיר לו זמן פנוי לעסוק במוזיקה בשעות הפנאי. סוכנת הנסיעות שלי, שהיא אופטימית ללא תקנה, דחתה הצעה לשמש סגנית מנהל סניף, גם כשהבהירו לה שאיש לא ייטור לה טינה אם בתום תקופת הקורונה היא תחזור לעבודתה הקודמת.

ראיתי את המסירות, הדיוק ותודעת השירות של מי שהתנדבו לעמוד בחזית המלחמה בנגיף הקורונה, שארבו לנו לכאורה על כל צנצנת טונה ושקית אפונה קפואה, מותירים אותנו עם מטליות אנטי בקטריאליות לנגב את טביעות האצבעות שלהם מן המוצרים המגיעים אלינו הביתה. הם מי שנתקלו באלפים מאיתנו שעשו גיחות מהירות לחנויות לממכר מזון, שעמדו מול סרבני מסכות או שמירת מרחק, מכחישי קורונה או סתם מתריסים חצופים המשתעלים במתכוון ושלא לתוך המרפק. מולם נכנסנו לנו לכוונות ספיגה. אולי היינו צריכים למחוא כפיים מדי ערב על המרפסת גם לצוותים בסופרמרקטים, שבניגוד לצוותי הרפואה, לא נשבעו להציל כל אדם גם במחיר סיכון עצמי, לא קיבלו חליפות מיגון ובתקופת הסגר הראשון גם לא קיבלו מסכות.

לצד צמיחתו של עיסוק חדש – הליקוט, חלה עלייה גם במספרם של השליחים שמצאו שימוש לקורקינט, אופניים (לסוגיהם) או אופנוע שברשותם. הם הפכו למראה נפוץ בכבישים, שהיו ריקים. מצד אחד הם הפכו לסיכון של ממש להולכי הרגל ולנהגים. מצד שני, הם מי שאפשרו למתעקשים שלא לבשל בבית, או למי שרצו להרגיש שהחיים ממשיכים או לתמוך בבעל עסק שפרנסתו קופחה, לצרוך אוכל ממסעדות. חלק מן המזמינים גילו שמנות המוזמנות ממסעדה מגיעות מבושלות למחצה, בליווי הוראות מדויקות כיצד לסיים בישול שהתחיל עבורנו איש מקצוע. כך התפתח אצל חלקנו דפוס בילוי חדש: לסיים לשף את העבודה. רבים מן הבליינים לא שאלו את עצמם מדוע הם משלמים הרבה כסף בעבור הזכות לסיים לבשל מנה של שף, שבימים כתיקונם מרוויח טוב מאיתנו גם אם יש סיכוי סביר שיקלקלו את המנה.

ככל שנמשכו הסגרים וההגבלות על המסחר והתרבות, כך עלה מספר המובטלים, הידרדר מצב הרוח הלאומי וירד מספרם של מי שיכלו להרשות לעצמם להזמין אוכל מוכן דרך קבע. גם מי שיכלו להרשות לעצמם לשלם בעבור הזכות לסיים לשף את העבודה הרגישו לא פעם שלא בנוח להוציא כסף על מותרות כשיש מי שלא יודעים מה יתנו לילדים לאכול בארוחה הבאה. יש מי שהחלו לבשל בבית ולמכור מזון מוכן במחיר סביר. המסעונים, בניסיון להשאיר את הראש מעל למים, הקטינו את מספר המנות בתפריט והתמקדו במנות פשוטות, הפונות לקהל רחב שיכול להזמין מפעם לפעם.³ אחרים פיתו לקוחות להזמין ולשלם בעבור ארוחות "פוסט קורונה", במטרה להרוויח כסף שיאפשר למסעון לכסות הוצאות שוטפות. אולם, בעוד מזון טרי שהגיע מרשתות השיווק עבר תהליכי טיהור, איש מן המזמינים אוכל ממסעדה לא טיהר את הארזיות מחשש שדבק בהן הנגיף.⁴

מה בין אוכל ממסעדה לפריטי מזון מן הסופרמרקט?

מדוע התנהלנו כאילו מזון שבישלו שפים, נגעו בו וטעמו אותו, נחשב למזון שאין צורך לחטא, מבלי שיהיה לנו ידע על מידת ההיגיינה האישית שלהם, מצבם הבריאותי וניקיון המטבח שלהם, בשעה שמזון אשר לוקט בידי אנשים שניתן לצפות בהם בעודם עובדים נתפס כבעל פוטנציאל הדבקה בנגיף? נגיף הקורונה, כמו האבולה, הסארס או האיידס לפניו, הוא שקוף ודמוקרטי מיסודו. הוא לא מבחין ולא מפלה בין בני אדם על בסיס גיל, גזע, מעמד, מגדר או זהות אתנית. למרות אופיו הדמוקרטי הוא מחבב אזורים צפופים המאוכלסים, מן הסתם, באוכלוסיות לא פריווילגיות – מה שגורם לנו לזהות את הנגיף עימן, ולממשלה להיזהר שבעתים כל אימת שהיא שוקלת להטיל עליהן מגבלות. מסיבה זו, ובהיעדר ידע מבוסס על הנגיף, קשה לנו שלא לחשוב על סיכויינו להידבק בהקשרים של סגנון חיים, גיל, הביטוס, מעגלים חברתיים והון אנושי, תרבותי או פוליטי, או לזהות את האיום בהידבקות דווקא עם הקרובים והאהובים עלינו. קל לנו יותר לייחס את הסיכון להדבקה למי שרחוק מאיתנו, שונה מאיתנו ומסתובב במעגלים חברתיים אחרים משלנו.

<https://www.ynet.co.il/food/foodnews/article/r10a7BeJv> 3

<https://www.calcalist.co.il/marketing/articles/0,7340,L-3807511,00.html> 4

תפיסות שגורות אלו מקדמות ומטפחות את הנטייה שלנו לבטוח בעובדים בעסקי המזון על בסיס שני פרמטרים: דמיון חברתי ומידת ההיכרות שלנו עימם. ההסתמכות על דמיון חברתי משקפת את ההביטוס שלנו, הוננו התרבותי והאופן שבו אנחנו מבנים ומשקפים אבחנות חברתיות (Bourdieu, 1986) ובכך מתקפים את ההזדהות שלנו עם מי שמזכירים לנו את עצמנו או את הקרובים לנו תרבותית. אזי אנחנו רואים במלקטים החדשים את מי שדומים לנו קצת או את מי שבאנו במגע עימו בהקשרים אחרים של חיינו. הם מכניסים לשדה הקמעוני קונבנציות והון תרבותי שלא היו בו קודם, אם דרך שפה ואם דרך מוסר עבודה ותודעת שירות. הם גם מזכירים לנו את שעתיד לקרות לנו או לילדינו הבוגרים אם הממשלה לא תתחיל לעבוד עבור אזרחיה כדי לאפשר לדור הצעיר לממש את יכולותיו. המפגש שלהם איתנו, גם אם הוא מתרחש בסופרמרקט, מזכיר להם את חייהם הקודמים ואולי גם את הסיכוי שלהם לחזור אליהם ולחדש עימנו את קשרי העבר. בה בעת, ככל שעובר הזמן, גם הם, כקודמיהם, הופכים עבורנו לשקופים, תוצר של ניאור-ליברליזם דורסני, שאינו רואה במדינה אחראית לרווחת האזרחים.

המדד השני צומח מתוך שגרת חיים, הכוללת גם קניית מזון בדרך כלל במקומות קבועים. הוא חושף את הנטייה שלנו למקם לעצמנו אחרים, מהמקום החברתי שאנחנו תופסים, במקומות ובתפקידים שנראים לנו מתאימים להם. לא פעם בני קבוצות אתניות מסוימות או נשים מתלוננים על התמיהה של זרים כשהם שומעים למשל שהם פרופסיונליים ולא עוסקים בעיסוק המזוהה עם קבוצתם. שוק העבודה בימי הקורונה טורף, לכאורה, מגמה זו ומכניס משתנים, כגון היעדר ברירה, מחסור דיפרנציאלי בתפקידים מסוימים ויכולת לעורר אמון, כמהותיים בבחירת עבודה. בשעה שאנחנו מודעים לאיכותו האנושית של כוח העבודה החדש בחנויות לממכר מזון, אנחנו פחות נותנים את הדעת על כך שכניסתו של האחרון מסכנת לטווח הרחוק את הביטחון התעסוקתי של מי שהועסקו בחנויות לממכר מזון טרם פרצה המגפה לחיינו. העובדים הוותיקים, שנדרשו לעזרה הן מבחינת כישורים, כגון מיומנויות מחשב, ארגון ושינוע, והן בהתמודדות עם השינויים שחלו בהרגלי הרכישה שלנו, רואים לנגד עיניהם סכנה שמא יוחלפו במי שהגיעו לשוק המזון מהיעדר ברירה. אנחנו בינתיים הספקנו לשכוח שלא ניגבנו טביעות אצבעות ורסיסי רוק בלתי נראים ממוצרים שהם העמידו לרשותנו בתקופת הטרם קורונה. הנסיבות, המחייבות מלחמה מול אויב שקוף שאינו מפלה על בסיס קריטריונים שאנחנו מפעילים בסוגנו בני אדם לקבוצות, מדגימות היטב נקודה שהעלו

קיארנס, הארווי וורד (Kjaernes, Harvey and Warde, 2013 22, 26). לטענתם, חוסר ודאות הוא תוצר של תהליכים מקרו-חברתיים. לעומת זאת, חוסר אמון מבטא תהליכים ברמת החשיבה של היחיד, ונובע פחות מחוסר ודאות ויותר מחוסר יכולת להפעיל שליטה מעשית בכל הקשור לאמון וביטחון במזון הנמכר לנו. כאשר קנייה ומכירה של מזון מעוצבות בהקשר חברתי בין-אישי, האמון בכוח האדם בחנות הוא תנאי הכרחי לקיבוע דפוסי צרכנות בקרב לקוחות. פרקטיקות צרכניות שגרתיות, שהוצדקו באופן אידיאולוגי (כמו במקרה שלי), אותגרו בתקופת הקורונה והתמסדו לשגרת קניות חדשה ומובנת מאליה. כמה מן הפרקטיקות הללו (ותיקות או חדשות) צומחות מן ההביטוס שלנו וככאלה הן מאפשרות לנו למזער מצבים של אי-ודאות. אבל יש עוד סיבות. דווקא בעידן של אי-ודאות אנחנו נוטים להיאחז בידע תרבותי שמאפשר לנו לשוב ולאשרר לעצמנו שהמיקום החברתי שלנו יציב. אנחנו יודעים שהמלקטים החדשים לא נמצאים במקום המתאים להם חברתית ונכונים להכשיר את המזון לאפסון, דווקא מפני שאנחנו רוצים להאמין שהחיים יחזרו למסלולם והם ישובו לעסוק במקצועם. בהתנהגותנו אנחנו מאשררים להם שעיסוקם הוא זמני ומסרבים לחשוב על תסריט שבו מצב זה יישאר קבוע. זה לא שאנחנו כל כך רוצים לשמור על מקומות העבודה של מי שהורגלנו לראות בסופרמרקט, כמו שאנחנו רוצים לאשר לעצמנו "שעובר הדומה לנו" לא צריך לעבוד שם.

יתר על כן, על אוכל שנמכר בסופרמרקט אין טביעת אצבע אישית. אין לנו כל יכולת לדעת מי זרע, שתל, דישן, השקה וקטף עבורנו את המלפפון או התפוח שאנחנו צורכים, או מה שמה של הפועלת שפיקחה על כך שחרקים לא יתנחלו בחבילת עדשים שחורות, וזאת למרות קיומה של טכנולוגיה שנועדה לאתר תקלות כאלה, עד לרמת הפועל, המופעלת במדינות אירופה שמייבאות מזון מהקולוניות שלהן לשעבר (Freidber, 2008). במקרה הישראלי אנחנו נוקטים משנה זהירות, מהיעדר יכולת בקרה או הצבעה על הגורם האחראי לאספקת מזון לא ראוי למאכל. דווקא לאוכל ממסעדה יש טביעת אצבע מובחנת. אנחנו בוטחים בשף בשל היוקרה שהוא צבר בעידן שקדם לקורונה, אבל בו בזמן יודעים שיהיה לנו את מי להאשים אם האוכל ששלח לנו יתגלה כנגוע. השף, מצידו, חרד לפגיעה בשמו הטוב ובפרנסתו. מסיבות של מצוינות מקצועית הוא לא רוצה לשלוח לנו אוכל שיגיע קר ושחימומו יפגע באיכות המנה. הוא גם רואה בלקוחותיו כבעלי ההון התרבותי הנדרש כדי להביא את המנה לדרגת הבישול הנכונה. וכך, דווקא אל מול אויב שאיננו מפלה בין אנשים על בסיס ייחוס חברתי, אנחנו נאבקים באמצעים השבים

ומאשררים לנו הברלים חברתיים, שהם מהותיים כל כך עבורנו ונותנים לנו תחושה שהחיים שלנו יחזרו להיות כשהיו.

השיבה הביתה

התהליכים שנסקרו במאמר זה גרמו לי להבין שתם עידן הקניות בסניף הסימפטי של רשת השיווק, והגיעה העת לשוב ולממש את מחויבותי לעסקים קטנים. החלטה זו, שהתגבשה אחרי תום הסגר הראשון, מאשררת את ההבחנה שעורכים קיארנס, הארווי וורד (Kjaernes, Harvey and Warde, 2013), בין היכרות וקרבה (familiarity) מחד גיסא לבין ביטחון ומהימנות (confidence) מאידך גיסא. לטענת החוקרים, ההיכרות שממנה מתפתחת קרבה נשענת על יחסים ארוכי טווח הכוללים גם היכרות אישית עם המוכר, חנותו וצוות העובדים, והיענותם לציפיות שלנו. בפועל, גם אם קיים צביון אישי באינטראקציה עם הצוות, אלה הם יחסים אינסטרומנטליים ומכווני מטרה. הם מוגבלים לאמון במזון בלבד, ועל כן מייצרים "היכרות דקה" (thin familiarity), או מוטב מוגבלת. לעומת זאת, ביטחון ומהימנות אינם נשענים על יחסים בין-אישיים אלא על תפקידים ששני הצדדים (צרכן ומוכר) ממלאים. אף שהם מתרחשים בין שני בני אדם, שלא פעם גם מוכרים זה לזה, יחסים אלה משקפים בפועל יחסים בין היחיד לבין מוסד – כגון חנות לממכר מזון – ולכן אמורים להיות מבוססים על סטנדרטיזציה ויכולת ניבוי מסוימת. שתי צורות היחסים אינן סטטיות, אלא נתונות למשא ומתן ולכן שבות ומשתנות תדיר. מסיבה זו מתח, מחלוקת, אי-התאמה ואף ביצועים מאכזבים, או גרועים, של עובד מסוים נתפסים אצלנו כאינדיקציה לביצוע כושל של המוסד ומובילים אותנו למצבים או לתקופות של אובדן אמון. תחושת השליטה שלי על סיכויי ההידבקות שלי בקורונה בעודני עורכת קניות התחלפה ברגשי אשם על שהשלכתי ממפגש חד-פעמי עם עובד חצוף, שהתקיים מחוץ לחנות, על טיב השירות של מוסד ששירת אותי נאמנה עשרים שנה ועל העוול שגרמתי לבעליו.

אחרי שלושה חודשי היעדרות נכנסתי לצרכנייה, והתקבלתי על ידי הבעלים במאור פנים. הוא שאל אותי, ללא כל נימת ביקורת, איפה הייתי כל התקופה. כיוון שפניי היו לשלום ולבניית אמון מחודש, סיפרתי לו את האמת. "למה לא סיפרת לי כשזה קרה?" שאל. הסברתי שלא רציתי להוסיף מובטל חדש לרשימת המובטלים ההולכת ומתארכת, ללא כל קשר לדעתי על העובד. הוספתי שחששתי

שמא העובד יפוטר דווקא נוכח הקלות שבה ניתן למצוא היום אנשים איכותיים לעבודה בחנויות לממכר מזון. "לא הייתי מפטר אותו", הוא ענה, "אבל הייתי דואג שהוא אף פעם לא ידבר ככה בזמן העבודה". האמנתי לו שהוא לא יפטר את מי שעובדים אצלו שנים בעבור עובדים מן המעמד הבינוני, המגיעים לעבוד בעסקי מזון מחוסר ברירה, ובתקווה שזו להם עבודה זמנית. הוא גם שמח לקבל אותי ואת משפחתי חזרה, ואני שבתי והבנתי מדוע חזרתי אליו.

מקורות

- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). New York: Greenwood Press.
- Freidberg, S. (2008). Postcolonial paradoxes: The cultural economy of African export horticulture. In A. Nutzenadel and F. Trentmann (eds.), *Food and Globalization* (pp. 215–234). Oxford: Berg.
- Giddens, A. (1994). Living in a post-traditional society. In U. Beck, A. Giddens and S. Lash (eds.), *Reflexive modernization*. Cambridge (pp/ 55–109). Polity Press.
- Gvion, L. (2016). Space, gentrification and traditional open-air markets: How do vendors in the Carmel market in Tel Aviv interpret changes? *Community, Work and Family*, 20(3): 346–365.
- Hansen, J., Holm, L., Frewer, L., Robinson, P., and Sandoe, P. (2003). Beyond the knowledge deficit: Recent research into lay and expert attitudes to food risks. *Appetite*, 41(2): 111–121.
- Kjaernes, U., Harvey, M., and Warde, A. (2013). *Trust in food*. London: Palgrave Macmillan.
- Poortinga, W., and Pidgeon, N. (2004). Trust, the asymmetry principle, and the role of prior beliefs. *Risk Analysis*, 24(6): 1475–1486.

